

Jakie treści są publikowane na stronach internetowych organizacji wspierających osoby niepełnosprawne? Analiza wtórna źródeł internetowych

Smieszek, Mateusz

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Smieszek, M. (2020). Jakie treści są publikowane na stronach internetowych organizacji wspierających osoby niepełnosprawne? Analiza wtórna źródeł internetowych. *Niepełnosprawność i Rehabilitacja*, 4, 53-66. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-73080-3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

JAKIE TREŚCI SĄ PUBLIKOWANE NA STRONACH INTERNETOWYCH ORGANIZACJI WSPIERAJĄCYCH OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE? ANALIZA WTÓRNA ŹRÓDEŁ INTERNETOWYCH

MATEUSZ SMIESZEK

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6058-4018

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Międzynarodowa Szkoła Doktorska Academia Copernicana

ABSTRACT

The article describes the results obtained in the research conducted in the form of an analysis of online secondary sources (websites of organizations supporting people with disabilities). The study covers websites of ten major European organizations whose main activity is to help people with disabilities. The research question is: "What topics and issues dominate in the web content created by organizations, and what is overlooked, unnoticed?". The analysis of websites makes it possible to identify five significant thematic categories that dominate the content published by the selected organizations; these categories are - education, legal issues, architectural barriers, financial issues, social activities. In addition, the research makes it possible to diagnose the absence of several critical disability-related topics in the published content. Essential issues omitted on the institutions' websites include adulthood and sexuality of people with disabilities, everyday life of people with disabilities and their families, and individual perspectives of people with disabilities (presentation of topics from the group's point of view, lack of personal viewpoint). According to research result there is also a hierarchy of disabilities in the content published on the websites (e. g., a small number of articles devoted to intellectual disabilities or mental disorders).

Keywords: Internet, Europe, organizations, people with disabilities, secondary data analysis.

ABSTRAKT

Artykuł jest opisem wyników uzyskanych w toku badań prowadzonych w formie analiz źródeł internetowych (stron internetowych organizacji wspierających osoby z niepełnosprawnościami). Analizą objętych zostało dziesięć znaczących organizacji europejskich, których głównym obszarem działań jest pomoc osobom z niepełnosprawnościami. Pytanie badawcze brzmiało: „Jakie tematy i zagadnienia dominują w tworzonych przez organizacje treściach internetowych, a jakie są pomijane, niezauważane?”

Analiza pozwoliła na wyodrębnienie pięciu istotnych kategorii tematycznych, przeważających w treściach publikowanych przez wybrane organizacje – edukacja, zagadnienia prawne, bariery architektoniczne, kwestie finansowe, działalność społeczna. Badania umożliwiły ponadto zdiagnozowanie nieobecności w publikowanych treściach kilku istotnych tematów związanych z niepełnosprawnością. Najważniejsze zagadnienia, pomijane na stronach internetowych instytucji, to m.in.: dorosłość oraz seksualność osób z niepełnosprawnościami, codzienność osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin, perspektywa jednostki (prezentacja tematów z punktu widzenia grupy, brak

indywidualnego spojrzenia). Dostrzegalna jest również hierarchia niepełnosprawności w publikowanych na stronach internetowych treściach (np. niewielka liczba artykułów poświęconych tematyce niepełnosprawności intelektualnej czy zaburzeń psychicznych).

Słowa kluczowe: internet, organizacje pomocowe, osoby z niepełnosprawnością

WPROWADZENIE

W ostatnich kilku latach dostrzegalny jest wzrost zainteresowania badaczy tematyką wykorzystania nowoczesnych technologii (takich jak: oprogramowania komputerowe, narzędzia bazujące na internecie, sztuczna inteligencja) w procesie analiz zjawisk społecznych (Earl i Kimport 2011; Schumann 2015). Dotyczy to również treści związanych z niepełnosprawnością, codziennością osób z niepełnosprawnościami. Organizacje społeczne, zwłaszcza stowarzyszenia i fundacje oraz organizacje humanitarne, prowadzą wielokierunkową działalność, której celem jest zaspokojenie podstawowych potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Organizacje stają się coraz bardziej świadome konieczności rozszerzenia swojej aktywności o obszary związane z wzmocnianiem podmiotowości, niezależności jednostek oraz grup społecznych. Założenia wieloaspektowej aktywności instytucji zajmujących się wspieraniem osób z niepełnosprawnościami mogą przyjmować różnorodną formę. Stowarzyszenia, fundacje dążą do zwiększania świadomości społecznej na temat istotnych kwestii społecznych, takich jak integracja. Ponadto wzmocniają zainteresowanie ogółu społeczeństwa tematyką związaną z pomocą osobom z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (Chiner, Gomez-Puerta i Cardona-Molto 2017). Organizacje poprzez swoją aktywność, np. w postaci kampanii społecznych, spotów reklamowych, chcą zwrócić uwagę na określony problem czy zmianę postaw wobec osób bądź zjawisk – wywołanie emocji ma w tym pomóc. Może to być m.in. próba skłonienia do refleksji, kształtowanie empatii, ale również wywoływanie kontrowersji czy sprowokowanie debaty publicznej. Działania organizacji społecznych nakierowane w stronę zmian sytuacji osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin mają także za zadanie walkę ze stereotypami związanymi z niepełnosprawnością. Instytucje mogą ponadto wspierać ideę współpracy społecznej o charakterze lokalnym, jak i ogólnokrajowym czy ponadnarodowym.

Liczni teoretycy podkreślają konieczność prowadzenia batalii o poprawę sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnościami. Pra-

ce twórców z zakresu pedagogiki, psychologii, pedagogiki specjalnej czy pracy socjalnej często odnoszą się do zagadnień związanych ze współpracą na linii osoba potrzebująca wsparcia – rodzina – środowisko lokalne – instytucje pomocowe. Mike Oliver (1996), który był aktywistą związanym z walką o prawa osób z niepełnosprawnościami, w swoich pracach podkreślał, że niedogodność i trudność życia z niepełnosprawnością nie jest nieodłączną cechą samej niepełnosprawności, ale niezdolnością społeczeństwa do dostosowania się do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Collin Barnes zwracał uwagę na odejście od medycznego modelu niepełnosprawności w kierunku ujmowania niepełnosprawności jako zjawiska społecznego (*social model of disability*). Wspomniany autor wiele miejsca poświęcał analizie tego, w jak wielu obszarach codzienności osób z niepełnosprawnościami niezbędne jest wsparcie instytucji pomocowych, których celem powinno być umożliwienie tym osobom pełnego dostępu do edukacji, pracy zawodowej czy kultury (Barnes i Mercer 2010). Do grona autorów piszących o prawach osób z niepełnosprawnościami i zagrożeniu ich społecznym wykluczeniu zaliczyć należy również Irvinga Zolę (2003), autora publikacji łączących tematykę socjologii, medycyny i praw człowieka.

Na gruncie polskim wielu autorów także podkreśla znaczenie integracji, poprawy warunków życiowych osób z niepełnosprawnościami poprzez wzmoczoną współpracę społeczną. Kilkoro miało szczególnie istotny wpływ na kształtowanie się spojrzenia na integrację, inkluzję czy system wsparcia udzielany osobom z niepełnosprawnościami. Do tego grona zaliczyć należy Aleksandrę Maciarz (1995), Aleksandra Hulka (1980) czy Władysława Dykcika (1997), którzy tworzyli całościowe analizy funkcjonowania integracji w Polsce, przygotowywali definicje integracji, inkluzji, wskazywali na wymagane elementy skutecznej współpracy w obszarze relacji osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin z resztą społeczeństwa. Podkreślali, iż niezwykle istotne jest zwrócenie uwagi na współpracę wszystkich podmiotów integracji – uczniów, rodziców, nauczycieli, środowiska społecznego. Z działań współczesnych warto zwrócić uwagę na prace prowadzone przez Barbarę Gą-

ciarz (2014) oraz publikację Tomasza Masłyka (2019) *Po pierwsze człowiek. Kapitał społeczny osób niepełnosprawnych w Polsce*.

Współcześnie internet, nowoczesne technologie odgrywają ogromną rolę w procesach związanych z udzielaniem wsparcia osobom z niepełnosprawnościami. Hasła głoszone m.in. przez przywołanych autorów, dotyczące integracji, inkluzji, walki o prawa osób z niepełnosprawnościami, mają obecnie większe szanse na realizację. Internet może być traktowany jako pewnego rodzaju pomost czy też okno na świat dla osób, dla których kontakty społeczne czy zdobywanie wiedzy w tradycyjnej formie mogą być utrudnione. Internet staje się przestrzenią dyskusji, społecznych debat związanych z niepełnosprawnością (Stojkowiak i Zuchnowska-Skiba 2015; Masłyk 2019). Platformy internetowe umożliwiają sprawną komunikację, wyszukiwanie treści, co może przyczynić się do poprawy sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnościami (Voykowska i in. 2016). Badania na ten temat prowadzone są również w Polsce. Tomasz Masłyk i Ewa Migaczewska (2014) analizowali, jaki jest udział osób z niepełnosprawnościami wśród użytkowników internetu w Polsce, w jakim zakresie korzystają z możliwości, jakie oferuje internet. Badacze przedstawiali swoje poglądy przede wszystkim w kontekście walki z cyfrowym wykluczeniem osób z niepełnosprawnościami.

Działania online podejmowane przez organizacje wspierające osoby z niepełnosprawnościami mają za zadanie wzmacnianie idei społeczeństwa wspierającego, ograniczanie wykluczenia czy stygmatyzacji (Reed, 2014). Poprzez tworzenie, prezentowanie w internecie materiałów o charakterze edukacyjnym ich autorzy wyrażają swój głos w walce o prawa osób z niepełnosprawnościami do pełnego dostępu do dóbr społecznych. Ma to istotne znaczenie w kontekście coraz mocniej słyszalnych głosów związanych z tworzeniem wspólnoty i przeciwdziałaniem ekskluzji. Jak piszą J. H. Wester i A. C. Loyo (2013, s. 35): „Idea społeczności regulowanej poprzez koncepcję społeczeństwa niewykluczającego jest nierozzerwalnie związana z wychowaniem i kształceniem odpowiedzialnych i solidarnych obywateli, ponieważ tylko

w ten sposób można sprawić, by obywatele byli zdolni do współpracy przy określaniu tego, co może być rozumiane w konkretnym kontekście historycznym i kulturowym jako sytuacja wykluczenia”.

Instytucje pomocowe coraz częściej dostrzegają ogrom korzyści wynikających z zastosowania internetu jako narzędzia przekazu informacji, dostępu do odbiorców. Stowarzyszenia, fundacje oraz organy władzy publicznej prezentują treści związane z niepełnosprawnością na wielu różnych internetowych platformach. Są to strony internetowe, blogi, fora, ale również portale społecznościowe, takie jak Facebook, czy też zyskujące na popularności Instagram oraz TikTok.

METODOLOGIA BADAŃ

Badania opisane w prezentowanej publikacji zostały przeprowadzone metodą analizy zastanych źródeł internetowych. Taki sposób realizacji badań został wybrany ze względu na liczne korzyści badań online. Pozwalają one na analizowanie współczesnych zjawisk społecznych, które w znacznym zakresie zostały przeniesione do internetu. Ponadto badania te umożliwiają dogłębną, długotrwałą analizę wtórną treści publikowanych w internecie (w każdej formie – tekstu, obrazu czy filmu).

Badania polegały na analizie treści publikowanych na stronach internetowych dziesięciu europejskich instytucji wspierających osoby z niepełnosprawnościami: 3 polskie, 3 angielskojęzyczne oraz 4 anglojęzyczne ogólnoeuropejskie. Przeanalizowane zostały artykuły, wiadomości, informacje, wpisy znajdujące się na wybranych do obserwacji stronach. Zebrane dane zostały poddane kategoryzacji, dopasowaniu do ogólnych grup tematycznych określających zakres treści. Do szczegółowej analizy wybrane zostały artykuły opublikowane w okresie sierpień 2019 – listopad 2020. Główne pytanie badawcze kierujące działaniami brzmiało: **Jakie tematy i zagadnienia dominują w tworzonych przez organizacje treściach internetowych, a jakie są pomijane, niezauważane?**

Tabela 1 zawiera listę stron internetowych organizacji, które były analizowane podczas zbioru danych. Są to organizacje zarówno polskie, jak i zagraniczne. Nieograniczenie się wyłącznie do obszaru Polski podyktowane było chęcią uzyskania materiału badawczego o charakterze ponadnarodowym, pozwalającego na pogłębione analizy porównawcze. Obustrzenie stanowiły kwestie językowe, analizie poddane zostały wyłącznie strony prowadzone w języku polskim i angielskim. Dlatego do analizy wybrano strony internetowe prowadzone przez brytyjskie, angielskie oraz ogólnoeuropejskie organizacje pomocowe. Jednym z kryteriów wyboru był zakres tematyki poruszanej na stronach organizacji. Wykluczone zostały portale skoncentrowane na jednym wąskim zagadnieniu związanym z niepełnosprawnością (np. strony, na których publikowane są wyłącznie treści dotyczące edukacji). Dlatego zostały poddane analizie treści publikowane przez organizacje prowadzące działania o szerokim spektrum.

wane na przywołanych w tabeli 1 stronach internetowych, analizie zaś – wszystkie artykuły publikowane w danym okresie na wskazanych stronach internetowych. Klucz kategoryzacyjny został stworzony w ramach podejścia indukcyjnego. Kolejne kategorie badawcze były dodawane w miarę postępu prac badawczych (początkowo luźnej, wstępnej analizy materiału badawczego, następnie silnej, ustrukturalizowanej analizy artykułów). Kategoryzowanie opierało się na szczegółowej analizie treści w celu wyodrębnienia powtarzalności konkretnych kategorii tematycznych, ich powiązań, zależności, ale również różnic i różnorodności. W celu zadbania o stronę etyczną badań i wykluczenie nadinterpretacji ze strony badacza do analiz dołączono fragmenty analizowanym materiałów (tytuły artykułów oraz fragmenty analizowanych artykułów). Badania prowadzone były w nurcie badań jakościowych, w związku z tym precyzyjne dane liczbowe, statystyczne nie zostały ujęte w analizie wyników badań.

Tabela 1. Lista stron internetowych organizacji poddanych analizie w projekcie badawczym

Nazwa organizacji	Adres www	Obszar działania
Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji i Fundacja Integracja	www.niepelnosprawni.pl	Polska
Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych	www.pson.org.pl	Polska
Fundacja Fuga Mundi	www.ffm.pl	Polska
Disability Rights UK	www.disabilityrightsuk.org	Wielka Brytania
Voluntary Organisations Disability Group	www.vodg.org.uk	Wielka Brytania
Disability Federation of Ireland	www.disability-federation.ie	Irlandia
European Disability Forum	www.edf-feph.org	Organizacja ogólnoeuropejska
European Association of Service Providers for Persons with Disabilities	www.easpd.eu	Organizacja ogólnoeuropejska
Fundacion ONCE	www.fundaciononce.es	Organizacja ogólnoeuropejska
International Disability Alliance	www.internationaldisabilityalliance.org/blog	Organizacja ogólnoeuropejska

Źródło: badania własne.

Analizy zostały przeprowadzone zgodnie z regułami kodowania i kategoryzacji zaproponowanymi przez Grahama Gibbsa (2015). Kodowanie zrealizowano na podstawie danych bez uprzedniej konceptualizacji. Kodowaniu i kategoryzacji poddano artykuły opubliko-

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Analizy treści publikowanych na stronach dziesięciu wybranych organizacji wspierających osoby z niepełnosprawnością doprowadziły do wyodrębnienia:

- pięciu dominujących kategorii tematycznych artykułów, wpisów – kwestie materialne/finansowe oraz edukacja, prawo, kwestie architektoniczne (dostępność), działalność społeczna;
- pięciu obszarów zagadnień, które można określić jako nieobecne, pomijane, niedostrzegane przez autorów tworzących treści analizowanych stron internetowych – seksualność osób z niepełnosprawnościami, okres dorosłości osób z niepełnosprawnościami, brak zagadnień związanych z niektórymi rodzajami niepełnosprawności, perspektywa jednostki, a także sfera psychologiczna.

Kwestie materialne to jeden z głównych obszarów poruszanych w treściach publikowanych na stronach internetowych organizacji. Wynika to z ogromnego zainteresowania osób z niepełnosprawnościami oraz ich rodzin tą tematyką. Osoby z omawianej grupy społecznej poprzez trudności w poruszaniu się lub komunikacją napotykały na problemy w uzyskaniu informacji w sposób tradycyjny, np. poprzez wizytę w urzędzie czy biurze instytucji. Z tego powodu coraz chętniej korzystają z zasobów internetowych do zdobycia informacji na tematy finansowe. Są to np. artykuły podkreślające konieczność tworzenia miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnościami jako elementu inkluzji społecznej. Przykładem tekstu z tej kategorii może być artykuł opublikowany na tronie prowadzonej przez International Disability Alliance: *Call to Action: Inclusion of Women with Disabilities and Migrant Women Workers in Covid-19 Response and Recovery Plans*:

We should cooperate to improve the inclusion and participation of women with disabilities and migrant women workers, giving due attention to those with disabilities, throughout the Arab Region in the COVID-19 response and recovery measures.

The Arab Organization of Persons with Disabilities (AOPD) calls on National and Local Governments, UN Agencies, the International Media and Civil Society to give women with disabilities and migrant women workers, with a focus on those with disabilities, priority in all ac-

tions and interventions that would protect them against the current pandemic (International Disability Alliance 2020).

(„Powinniśmy współpracować, by poprawić inkluzję i uczestnictwo kobiet z niepełnosprawnościami oraz migrantek zarobkowych, poświęcając odpowiednią uwagę osobom z niepełnosprawnościami w całym regionie arabskim, powinno to stanowić reakcję na COVID-19 oraz być postrzegane jako środki naprawcze.

(„Arabska Organizacja Osób z Niepełnosprawnościami (AOPD) wzywa rządy krajowe i lokalne, agencje ONZ, media międzynarodowe i społeczeństwa obywatelskie do zapewnienia niepełnosprawnym kobietom i migrantkom zarobkowym, ze szczególnym uwzględnieniem osób niepełnosprawnych, pierwszeństwa we wszystkich działaniach i interwencjach, które chroniłyby je przed obecną pandemią”).

Instytucje publiczne, stowarzyszenia, fundacje są świadome wymagań związanych z tą sferą. Dlatego tworzą liczne artykuły na temat wsparcia finansowego w postaci dotacji, ulatwień związanych z zakupem sprzętu, zasiłków czy innych form pomocy materialnej. Przykładem może być artykuł opublikowany przez Tomasza Przybyszewskiego na stronie niepełnosprawni.pl: *Ułga rehabilitacyjna w PIT za 2019 rok. 10 pytań i odpowiedzi*. Pojawiają się również artykuły na temat budżetu instytucji lokalnych czy państwowych:

Wednesday's Budget made shockingly few significant improvements to the lives of disabled people, who have seen living standards and vital services cut over the past decade. 50% of people living in poverty, seven million, are now either disabled or have a disabled person in the household. Disability Rights UK welcomes government commitments to "levelling up" and to investing in infrastructure, but following our departure from the EU, we would like to see much more ambition to create a country where disabled people have equal rights, equal opportunities and equal access to power. (...) (Disability Rights UK, 2020, "Budget fails disabled people")

(„W środowym budżecie dokonano szokująco mało znaczących usprawnień związanych z życiem osób z niepełnosprawnościami, które w ciągu ostatniej dekady doświadczyły cięć w poziomie życia i podstawowych usługach. 50% osób żyjących w ubóstwie, czyli siedem milionów, jest obecnie albo niepełnosprawnych, albo ma osobę z niepełnosprawnością w gospodarstwie domowym. Disability Rights UK z zadowoleniem przyjmuje zobowiązania rządu do «wyrównania poziomu» i inwestowania w infrastrukturę, ale po naszym odejściu z UE chcielibyśmy widzieć znacznie większe ambicje stworzenia kraju, w którym osoby niepełnosprawne mają równe prawa, równe szanse i równy dostęp do władzy.”)

Kolejnym kluczowym punktem jest edukacja, która również jest przedmiotem wielu wpisów publikowanych na stronach internetowych organizacji. W ten zakres tematyczny wchodzi przede wszystkim zalecenia dla rodziców i nauczycieli, w jaki sposób, przy wykorzystaniu jakich metod dydaktycznych nauczać i wychowywać uczniów z niepełnosprawnościami. Autorzy w swoich artykułach podejmują również tematykę różnego rodzaju innowacyjnych działań edukacyjnych realizowanych zarówno przez placówki publiczne, jak i prywatne. Edukacja to ponadto teksty związane z tworzeniem zajęć dodatkowych, pozalekcyjnych dopasowanych do możliwości i potrzeb dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami. Pojawiają się też artykuły wskazujące na możliwości wykorzystania nowoczesnych technologii w szkolnictwie specjalnym. Przykładem wpisu ze sfery edukacji, szkolnictwa może być artykuł *Inclusive Education: What role for the EU in the way forward?* (Edukacja włączająca: Jaka jest rola UE w dalszych działaniach?):

“Education is a fundamental part of our lives, as it not only serves as a way to develop and fully deploy our skills and competences, but it also promotes the personal and social development of learners. The creation of a high-quality education system is therefore crucial, so that everyone has equal opportunities to partake in our society. Unfortunately, despite the benefits of inclusive education, mainstream education still remains largely inaccessible for many learners with dis-

abilities across Europe. Via its research into the state of inclusive education in Europe, the IE+ project has identified a number of common barriers preventing the realisation of inclusive education. These barriers include: the prevalence of poor attitudes towards disability and inclusion; the persistence of the medical model of disability; the continuation of two simultaneous education systems (both mainstream and segregated) as well as lack of hard data to monitor the progress of inclusion. Although education is a competence of the Member States, the European Union still plays a key role in supporting the accomplishment of inclusive education across the continent. (...) (European Association of Service Providers for Persons with Disabilities, 2020).

(„Edukacja jest podstawową częścią naszego życia, ponieważ nie tylko służy rozwojowi i pełnemu wykorzystaniu naszych umiejętności i kompetencji, ale także promuje rozwój osobisty i społeczny uczniów. Stworzenie wysokiej jakości systemu edukacyjnego ma zatem kluczowe znaczenie, tak aby każdy miał równe szanse uczestnictwa w naszym społeczeństwie. Niestety, pomimo korzyści płynących z edukacji integracyjnej, główny nurt edukacji nadal pozostaje w dużej mierze niedostępny dla wielu niepełnosprawnych uczących się osób w całej Europie. Poprzez badania nad stanem edukacji integracyjnej w Europie, projekt IE+ zidentyfikował szereg wspólnych barier uniemożliwiających realizację edukacji integracyjnej. Bariery te obejmują: rozpowszechnienie złych postaw wobec niepełnosprawności i integracji; utrzymywanie się medycznego modelu niepełnosprawności; kontynuację dwóch równoległych systemów edukacyjnych (zarówno głównego nurtu, jak i segregowacyjnego), a także brak twardych danych do monitorowania postępów integracji. Chociaż edukacja należy do kompetencji państw członkowskich, Unia Europejska nadal odgrywa kluczową rolę we wspieraniu realizacji edukacji integracyjnej na całym kontynencie.”)

Prawo to następne zagadnienie, które można zaliczyć do grupy często poruszanych w artykułach na internetowych portalach przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnościami. Dotyczy to przede wszystkim wpisów two-

rzonych przez specjalistów w celu przedstawienia dogłębnej analizy zmieniających się przepisów prawa, które mają wpływ na funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami oraz ich rodzin. Są to teksty podkreślające potrzebę lepszej adwokacji na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami. Przykład artykułu: *The Disability Data Advocacy Toolkit: Better information for better policies* (Pakiet narzędzi rzecznicstwa na rzecz danych dotyczących niepełnosprawności: Lepsze informacje dla lepszej polityki):

Data is critical for the realization of the rights of persons with disabilities. Without it, marginalization is perpetuated, and the discrimination encountered by persons with disabilities around the world remains unaddressed. (...) The goal of the Disability Data Advocacy Toolkit is to contribute to the growing global dialogue on the importance of data on persons with disabilities, providing basic knowledge on data collection, analysis, and use of data for evidenced-based advocacy. The toolkit aims at building the capacity of persons with disabilities and their representative organizations around the world, by offering simple approaches to essential advocacy skillsets that could benefit all persons with disabilities, particularly those underrepresented and in more impoverished regions" (International Disability Alliance 2020).

„Dane mają kluczowe znaczenie dla realizacji praw osób z niepełnosprawnościami. Bez nich utrwała się marginalizacja, a dyskryminacja, z jaką spotykają się osoby niepełnosprawne na całym świecie, pozostaje nierozwiązana. (...) Celem pakietu narzędzi rzecznicstwa w zakresie danych o niepełnosprawności jest przyczynienie się do rozwoju globalnego dialogu na temat znaczenia danych o osobach niepełnosprawnych, dostarczenie podstawowej wiedzy na temat gromadzenia, analizy i wykorzystania danych w rzecznictwie opartym na dowodach. Pakiet narzędzi ma na celu budowanie potencjału osób niepełnosprawnych i ich organizacji przedstawicielskich na całym świecie, oferując proste podejście do niezbędnych umiejętności rzeczniczych, które mogłyby przynieść korzyści wszystkim osobom niepełnosprawnym, zwłaszcza tym, które są niedostatecznie reprezentowane i znajdują się w bardziej zubożałych regionach”)

Pojawiają się artykuły opisujące często kontrowersyjne zmiany w regulacjach prawnych, zasady, które w znaczący sposób oddziałują na obszar inkluzji, społecznej aktywności osób z niepełnosprawnościami. Przykład artykułu: *Put disabled people at the heart of all future policy – VODG chief executive comments on the General Election results* (Umieścimy osoby z niepełnosprawnościami w centrum uwagi przyszłej polityki – dyrektor generalny VODG komentuje wyniki wyborów powszechnych):

With the result of the 12 December General Election now decided, VODG (the Voluntary Organisations Disability Group) looks forward to working with the new government to prioritise a progressive agenda that puts disabled people's lives at the heart of social policy decision-making. VODG believes that disabled people should have timely access to services that support them to live the lives they wish whether that is social care, special educational needs, housing or employment services. Indeed, VODG's vision is of a world where disabled people have full choice and control over their lives." (...) (Voluntary Organisations Disability Group, 2020).

„W wyniku wyborów powszechnych, które odbyły się 12 grudnia, VODG (Voluntary Organisations Disability Group) oczekuje na współpracę z nowym rządem w celu nadania priorytetu działaniom, które umieszczają życie osób niepełnosprawnych w centrum procesu decyzyjnego w zakresie polityki społecznej. VODG uważa, że osoby niepełnosprawne powinny dysponować na czas usługami, które pomogą im żyć tak, jak sobie tego życzą, niezależnie od tego, czy jest to opieka społeczna, specjalne potrzeby edukacyjne, usługi mieszkaniowe czy usługi związane z zatrudnieniem. Dlatego wizja VODG to świat, w którym osoby niepełnosprawne mają pełny wybór i kontrolę nad swoim życiem”)

Artykuły dotyczą zarówno lokalnych, krajowych, jak i międzynarodowych rozwiązań prawnych (takich jak akty prawne tworzone przez Unię Europejską). Treści te pojawiają się szczególnie często w przypadku wydarzeń, sytuacji nadzwyczajnych, takich jak pandemia COVID-19. Organizacje zamieszczają

na swoich stronach internetowych własne stanowiska, propozycje nowych rozwiązań prawnych w związku z negatywnych wpływem koronawirusa na życie osób z niepełnosprawnościami. Przykład artykułu z tej grupy: *Statement on the rights of persons with disabilities during COVID-19* (Oświadczenie na temat praw osób z niepełnosprawnościami w trakcie COVID-19):

(...) *We say Ireland must actively protect the rights of people with disabilities during COVID-19. We must make the promises in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UN CRPD, come to life. We ratified the Convention so we expect equal, inclusive and non-discriminatory treatment for all during this pandemic. This is especially important in healthcare. (...). (Disability Federation of Ireland 2020).*

[...] Podkreślamy, że Irlandia musi aktywnie chronić prawa osób niepełnosprawnych podczas COVID-19. Musimy urzeczywistnić obietnice zawarte w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Ratyfikowaliśmy tę konwencję, więc oczekujemy równego, integracyjnego i niedyskryminacyjnego traktowania wszystkich w czasie tej pandemii. Jest to szczególnie ważne w opiece zdrowotnej (...)]

Kolejną grupę stanowią publikacje dotyczące kwestii architektonicznych. Są to przede wszystkim liczne wpisy autorów odnoszących się krytycznie do aktualnych warunków, które utrudniają bądź uniemożliwiają osobom z niepełnosprawnościami sprawne poruszanie się w przestrzeni publicznej. W zakres ten wchodzi m.in. artykuły opisujące trudności z dostaniem się do budynków instytucji publicznych, szkół czy banków. Jako przykład artykułu z tej kategorii można podać tekst opublikowany na stronie organizacji *Disability Rights UK Transport Secretary pledges to improve disabled passengers' journeys* (Sekretarz ds. transportu zobowiązuje się do poprawy podróży niepełnosprawnych pasażerów):

Transport Secretary Grant Shapps has announced his intent to accelerate progress to make the UK a world leader for accessible travel as a new Government campaign launches to im-

prove the journeys of disabled passengers on public transport. The Department for Transport has launched the 'It's everyone's journey' advertising campaign to highlight how we can all play a part in making public transport inclusive. The campaign is being supported by more than 100 partners, including First Group, WHSmith Travel and the Alzheimer's Society (...). (Disability Rights UK 2020).

(„Sekretarz ds. transportu Grant Shapps ogłosił swój zamiar przyspieszenia postępów w celu uczynienia z Wielkiej Brytanii światowego lidera w dziedzinie dostępnych podróży, ponieważ nowa kampania rządowa rozpoczyna się w celu usprawnienia podróży pasażerów niepełnosprawnych w transporcie publicznym. Departament Transportu rozpoczął kampanię reklamową «It's all's journey», aby podkreślić, jak wszyscy możemy odegrać rolę w uczynieniu transportu publicznego dostępnym dla wszystkich. Kampania jest wspierana przez ponad 100 partnerów, w tym First Group, WHSmith Travel i Alzheimer's Society.”)

Jednakże na stronach organizacji można znaleźć również artykuły przyjmujące inną perspektywę na powyższe zagadnienie. Pojawiają się w tekstach analizy pozytywne zmiany architektonicznych czy urbanistycznych, które w znaczący sposób ułatwiają codzienne funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami. Przykład artykułu: *Zmiana prawa. Więcej osób otrzyma kartę parkinową* (Dązbłaż 2020).

Ostatnią z pięciu głównych dominujących kategorii tematycznych, które są szczególnie dostrzegalne w treściach publikowanych na stronach internetowych prowadzonych przez organizacje wspierające osoby z niepełnosprawnościami, jest działalność społeczna. Instytucje prezentują liczne sprawozdania z działalności kulturowej, społecznej, których celem jest aktywizacja osób z niepełnosprawnościami. Są to np. artykuły stanowiące próbę refleksji nad aktywnością osób z niepełnosprawnościami podczas globalnej pandemii. Organizacje przedstawiają osobiste historie, doświadczenia osób z niepełnosprawnościami. Przykład: *How Social Distancing Disproportionally Restricts Persons with*

Disabilities: A Story From the Netherlands (Jak dystansowanie społeczne ogranicza osoby z niepełnosprawnościami: Historia z Holandii):

Lisa is a 65-year old woman with physical disability from the Netherlands who uses a wheelchair for navigation. She now works remotely from home but notices that her quality of work and productivity has decreased. "My house is not that big so my working place is my living room, I can't concentrate very well", she says. Lisa lives alone. Although her daughter comes to visit her often, they do not have physical contact and she hardly sees any of her friends. She feels lonely and sad. (...) Lissa's medical treatment has been postponed. She urgently needs to see a doctor but hospitals are currently overwhelmed by COVID-19 patients. Going to the hospital can be risky and increases the chances of contracting the virus. Her physiotherapy sessions have also been cancelled during the outbreak, which has made her health worse. Her own therapist contracted COVID-19, making her realise that everyone is exposed to the virus, despite the security measures" (International Disability Alliance, 2020).

(„Lisa to 65-letnia kobieta z niepełnosprawnością fizyczną z Holandii, która używa wózka inwalidzkiego do poruszania się. Obecnie pracuje zdalnie z domu, ale zauważa, że jej jakość pracy i wydajność spadła. «Mój dom nie jest zbyt duży, więc moim miejscem pracy jest mój salon, nie mogę się odpowiednio skoncentrować», mówi. Lisa mieszka sama. Chociaż jej córka odwiedza ją często, nie mają kontaktu fizycznego i Lisa prawie nie widuje swoich przyjaciół. Czuje się samotna i smutna. (...) Leczenie Lisy zostało przełożone. Lisa pilnie potrzebuje konsultacji z lekarzem, lecz szpitale są obecnie zatłoczone przez pacjentów z COVID-19. Pójście do szpitala może być ryzykowne i zwiększa szanse na zarażenie wirusem. Jej sesje fizjoterapii również zostały odwołane podczas epidemii, co pogorszyło jej stan zdrowia. Jej terapeuta został zarażony COVID-19, co uświadomiło ją, że każdy jest narażony na wirusa, pomimo środków bezpieczeństwa”).

W artykułach pojawiają się również informacje na temat konkretnych działań organizacji, fundacji czy lokalnych współpracowników bądź też wydarzeń organizowanych przez

osoby z niepełnosprawnościami (wystąpienia teatralne, koncerty charytatywne). Teksty związane ze sportem, aktywnością fizyczną również można zaliczyć do tej kategorii, gdyż wiele z nich łączy to zagadnienie z kwestiami kulturalnymi oraz społecznymi. Przykładem może być artykuł zamieszczony na stronie niepełnosprawni.pl *Podróże marzeń*. Wręczono nagrody XVII Konkursu Sztuka Osób Niepełnosprawnych (Dązbłaż 2020).

Powyższe analizy dotyczyły treści, które są wyraźnie widoczne w artykułach tworzonych przez organizacje wspierające osoby z niepełnosprawnościami. Istnieje jednak znaczna grupa tematów, które pomimo swojej istotności nie są prezentowane. Są to treści pomijane lub nie przedstawiane w wystarczającym stopniu. Jedną z podstawowych kategorii zaliczonych do grona dominujących tematów jest edukacja. Koncentracja na dzieciach i młodzieży jest wyraźnie dostrzegalna w treściach tworzonych przez organizacje. Owa koncentracja powoduje niewielką obecność treści dotyczących dorosłości osób z niepełnosprawnościami. Pojawiają się głównie wpisy na temat edukacji i wychowania młodych ludzi, przy jednoczesnym pomijaniu np. edukacji całościowej oraz tego, w jaki sposób można wspierać rozwój dorosłych osób z niepełnosprawnościami. Dotyczy to nie tylko wspomnianej edukacji, ale również innych poruszonych wcześniej zagadnień, takich jak kultura czy finanse. Artykuły zamieszczane na stronach internetowych opisują wydarzenia kulturalne, społeczne tworzone dla dzieci i młodzieży. Oczywiście, omawiane są również takie, których treść stanowią opisy aktywności kulturalno-społecznych przygotowywanych z myślą o dorosłych osobach z niepełnosprawnościami, jednak nie są one tak liczne. Kwestie finansowe podnoszone w informacjach prasowych na stronach także skoncentrowane są wokół wsparcia udzielanego dzieciom oraz ich rodzicom. Problematyka zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami na otwartym i chronionym rynku pracy jest wyłącznie poruszana w niewielkim stopniu (i przeważnie na specjalistycznych portalach, a nie na ogólnotematycznych stronach organizacji pomocowych).

Z dorosłością osób z niepełnosprawnościami wiąże się także zagadnienie seksualności, intymności relacji partnerskich. Ta problematyka jest kolejnym obszarem istotnym z punktu widzenia osób z niepełnosprawnościami, która nie jest poruszana w artykułach zamieszczanych na wirtualnych platformach organizacji. Informacje na temat anatomii, seksualności oraz tego, w jaki sposób rozmawiać na ten temat z osobami z niepełnosprawnością intelektualną czy z zaburzeniami psychicznymi, nie są ogólnodostępne na wybranych, analizowanych stronach internetowych organizacji. Również kwestie związków, relacji partnerskich czy małżeńskich poruszane są sporadycznie. Na obserwowanych platformach nie pojawiają się wpisy dotyczące osób LGBT+ z niepełnosprawnościami. Zagadnienie rodzicielstwa osób z niepełnosprawnościami to kolejny z obszarów znajdujący się na marginesie i opisywany przez niewielkie grono autorów treści publikujących na wskazanych stronach.

Z punktu widzenia badacza interesujące jest również zwrócenie uwagi na istnienie ogromnych dysproporcji w liczbie tworzonych artykułów na tematy dotyczące różnych rodzajów niepełnosprawności. Niektóre z nich wydają się być o wiele bardziej „medialne”, czyli treści na temat osób z konkretnymi rodzajami niepełnosprawności pojawiają się w wielu tekstach zamieszczanych na stronach internetowych organizacji, gdy inne zaś sporadycznie stają się obszarem zainteresowań autorów. Wiele uwagi poświęca się osobom z niepełnosprawnością ruchową czy z niepełnosprawnością narządu wzroku oraz słuchu. Niepełnosprawność intelektualna to zagadnienie znacznie mniej obecne na portalach online.

Kolejną kwestią jest tworzenie artykułów bez głębokiego spojrzenia na problemy indywidualne osób z niepełnosprawnościami. Autorzy publikujący na portalach koncentrują się przede wszystkim na opisach wydarzeń grupowych, obejmujących szerokie kręgi społeczne. Trudności, z którymi mogą borykać się mniej liczne społeczności czy wykluczone jednostki wydają się być niezauważalne przez twórców. Głos jednostkowy nie ma możliwości przebiecia się i dotarcia do szerokiego grona odbiorców, przez co idea inkluzji społecznej

wszystkich grup marginalizowanych jest niezwykle trudna do zrealizowania.

Ostatnią kategorią tematyczną, która powinna znaleźć więcej miejsca na platformach wirtualnych nadzorowanych przez organizacje wspierające osoby z niepełnosprawnościami, jest sfera psychologiczna. Zdrowie psychiczne, dobrostan, równowaga emocjonalna stają się przedmiotem wielu debat publicznych. Jednakże nie ma to swojego odzwierciedlenia w treściach zamieszczanych na analizowanych stronach internetowych. Problematyka wspierania psychologicznego osób z niepełnosprawnościami nie jest wyraźnie akcentowana. Depresja to ogromne zagrożenie współczesnego świata, które dotyczy również osób z niepełnosprawnościami oraz ich rodzin, lecz autorzy artykułów nie podejmują prób przybliżenia czytelnikom tego zjawiska.

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane analizy stanowiły próbę przedstawienia tematów, które dominują w treściach publikowanych przez autorów, oraz tych, które są nieobecne na wybranych platformach. Opis, wskazanie kategorii tematycznych może prowadzić do pytania: Dlaczego niektóre zagadnienia są pomijane przez autorów tekstów zamieszczanych na wskazanych stronach internetowych? Powodów takiej sytuacji można podać kilka. Niektóre kwestie pozostają na marginesie ze względu na brak nagłośnienia tematów, takich jak np. obszar wsparcia psychologicznego osób z niepełnosprawnościami. Autorzy publikujący na portalach mogą nie być świadomi tego, czego odbiorcy oczekują, gdyż brakuje wymiany informacji pomiędzy autorami a odbiorcami.

Wiele z analizowanych stron nie posiada np. sekcji komentarzy pod publikowanymi wpisami, dlatego czytelnicy nie mają możliwości wyrażenia opinii na temat tego, co chcieliby przeczytać, jakie informacje chcieliby znaleźć na stronach organizacji. Należy również zwrócić uwagę na to, że stowarzyszenia, fundacje, organizacje działają jako instytucje, przez co koncentrują swoją aktywność przede wszystkim na wspieraniu dużych grup społecznych.

Może to powodować pomijanie tematów związanych z nielicznymi społecznościami. Hierarchia niepełnosprawności jest dostrzegalna w treściach publikowanych na stronach internetowych organizacji.

Znaczna liczba publikacji internetowych dotyczących podstawowych zagadnień, takich jak: edukacja, finanse, prawo, kultura, bariery architektoniczne, wskazuje na to, iż w odniesieniu do tych obszarów osoby z niepełnosprawnościami oraz ich rodziny są w stanie znaleźć w wirtualnej przestrzeni wiele wartościowych treści. Organizacje, których strony internetowe były analizowane w tym projekcie badawczym, są świadome tego, jakie kwestie są szczególnie istotne dla osób z niepełnosprawnościami. Wiele z publikowanych artykułów łączy omawiane zagadnienie, akcentując przy tym konieczność inkluzji społecznej, współpracy pomiędzy różnymi środowiskami. Internet może być ważnym czynnikiem zmiany, gdyż poprzez ogólnodo-

stępność i wielość źródeł umożliwia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym działanie w wirtualnej przestrzeni publicznej.

Jednakże, jak wskazuje zebrany materiał badawczy, istnieje wiele ważnych tematów związanych z codziennym funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami, które nie są przedstawiane w wystarczającym stopniu w artykułach publikowanych na stronach internetowych organizacji. Tęgo typu analizy w postaci badań jakościowych mogą być ważnym elementem badań naukowych z zakresu humanistyki. Metoda analizy wirtualnych treści może być przydatna zarówno dla teoretyków, jak i praktyków. Badania online stają się istotnym elementem badań społecznych, ponieważ pozwalają na głębokie, szczegółowe analizy funkcjonowania osób z różnych grup społecznych w dynamicznie zmieniających się warunkach.

BIBLIOGRAFIA

Barnes, C., Mercer, G., 2010, *Exploring Disability*, Polity Press, Cambridge.

Chiner, E., Gomez-Puerta, M., Cardona-Molto, M., 2017, *Internet and people with intellectual disability: an approach to caregivers' concerns, prevention strategies and training needs*, Journal of New Approaches in Educational Research, Vol. 6 (2).

Dązbłaż, B., 2019, *Podróże marzeń. Wręczono nagrody XVII Konkursu „Sztuka Osób Niepełnosprawnych”*, <<http://niepelnosprawni.pl/ledge/x/856213>> (dostęp: 18.11.2020).

Dązbłaż, B., 2020, *Zmiana prawa. Więcej osób otrzyma kartę parkingową*, <<http://niepelnosprawni.pl/ledge/x/1006209>> (dostęp: 18.11.2020).

Disability Federation of Ireland, 2020, *Statement on the rights of persons with disabilities during COVID-19*, <<https://www.disability-federation.ie/news/latest/2020/04/17/statement-on-the-rights-of-persons-with-disabiliti/>> (dostęp: 18.11.2020).

Disability Rights UK., 2020, *Budget fails disabled people*, <<https://www.disabilityrightsuk.org/news/2020/march/budget-fails-disabled-people>> (dostęp: 18.11.2020).

Disability Rights UK., 2020, *Transport Secretary pledges to improve disabled passengers' journeys*, <<https://www.disabilityrightsuk.org/news/2020/march/transport-secretary-pledges-improve-disabled-passengers%E2%80%99-journeys>> (dostęp: 18.11.2020).

Dykcik, W., red., 1997, *Pedagogika specjalna: praca zbiorowa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

Earl, J., Kimport, K., 2011, *Digitally Enabled Social Change. Activism in the Internet Era*, The MIT Press, Cambridge.

European Association of Service Providers for Persons with Disabilities, 2020, *Inclusive Education: What role for the EU in the way forward?*, <<https://www.easped.eu/en/content/easped-webinar-inclusive-education-what-role-eu-way-forward>> (dostęp: 18.11.2020).

Gąciarz, B., 2014, *Integracja osób niepełnosprawnych jako wyzwanie dla nauki i praktyki społecznej. Wprowadzenie*, Studia Socjologiczne, nr 2 (213).

Gibbs, G., 2015, *Analizowanie danych jakościowych*, PWN, Warszawa.

Hulek, A., red., 1980, *Pedagogika rewalidacyjna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

International Disability Alliance, 2020, *Call to Action: Inclusion of Women with Disabilities and Migrant Women Workers in Covid-19 Response and Recovery Plans*, <<https://www.internationaldisabilityalliance.org/blog/aopd-cta-migrant-women-covid>> (dostęp: 18.11.2020).

International Disability Alliance, 2020, *How Social Distancing Disproportionally Restricts Persons with Disabilities: A Story From the Netherlands*, <<http://www.internationaldisabilityalliance.org/covid19-netherlands>> (dostęp: 18.11.2020).

International Disability Alliance, 2020, *The Disability Data Advocacy toolkit: Better information for better policies*, <<https://www.internationaldisabilityalliance.org/blog/disability-data-advocacy-toolkit-better-information-better-policies>> (dostęp: 20.11.2020).

Maciarz, A., 1995, *Dziecko niepełnosprawne. Podręczny słownik terminów*, Verbum, Zielona Góra.

Maslyk, T., 2019, *Po pierwsze człowiek. Kapitał społeczny osób niepełnosprawnych w Polsce*, Scholar, Warszawa.

Maslyk, T., Migaczewska, E., 2014, *Charakter użytkowania internetu przez osoby niepełnosprawne i sprawne w perspektywie cyfrowego wykluczenia – analiza porównawcza*, Studia Socjologiczne, nr 2 (213).

Oliver, M., 1996, *Understanding disability: from theory to practice*, MacMillan, Basingstoke, Hampshire.

Przybyszewski, T., 2020, *Ulga rehabilitacyjna w PIT za 2019 rok. 10 pytań i odpowiedzi*, <<http://niepełnosprawni.pl/ledge/x/920002>> (dostęp: 18.11.2020).

Reed, T. V., 2014, *Digitized Lives. Culture, Power and Social Change in the Internet Era*, Routledge, New York.

Schumann, S. 2015, *How the Internet Shapes Collective Actions*, Palgrave MacMillan, New York.

Stojkow, M., Żuchnowska-Skiba, D., 2015, *Aktywność osób z niepełnosprawnościami na profilach i forach społecznościowych w społeczeństwie sieci*, Polityka Społeczna, nr 5 (42).

Voykinska, V., Azenkot, S., Wu, S., Leshed, G., 2016, *How Blind People Interact with Visual Content on Social Networking Services*, w: *Computer-Supported Cooperative Work and Social Computing (CSCW)*.

Voluntary Organizations Disability Group, 2020, *Put disabled people at the heart of all future policy – VODG chief executive comments on the General Election result*, <<https://www.vodg.org>>

org.uk/news/put-disabled-at-the-heart-of-all-future-policy-vodg-chief-executive-comments-on-the-general-election-result/> (dostęp: 18.11.2020).

Wester, J. H., Loyo A. C., 2013, *Dobro wspólne i edukacja włączająca. Przyczynek do dyskusji o rozwoju kompetencji społecznych, kulturowych i międzykulturowych*, Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna, nr 3 (1).

Zola, I., 2003, *Missing Pieces: A Chronicle Of Living With A Disability*, Temple University Press, Philadelphia.